

MARX'IN DEVRİM KURAMININ İKİNCİ DÖNEMİ

8 Eylül 2021

Yıldırım Koç

1852 yılında İngiltere’de ve Avrupa’da işçi sınıflarının ayaklanma eğiliminin ortadan kalkması üzerine kapitalizmin işleyişini ve yeniden bir krize girme sürecini ayrıntılı olarak incelemeye başlayan Marx’ın devrim stratejisine sömürgeler de girdi.

Bu dönemde İngiltere ekonomisi için giderek daha da fazla önem kazanmaya başlayan Çin’de ve Hindistan’da bu ticareti aksatıp İngiliz ekonomisinde bir krize yol açabilecek veya ortaya çıkan bir krizi derinleştirebilecek ayaklanmalar ortaya çıktı. Çin’deki 1851-1864 Taiping Ayaklanması ve Hindistan’daki 1857 Sepoy Ayaklanması, kendi programları açısından değil de, İngiltere’deki gelişmeleri etkilemeleri açısından önemsendi.

İngiltere’de 1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi kuruldu. İngiltere, bu tarihten sonra Asya’da ticareti eline geçirmek için Hollanda ile mücadeleye başladı ve 17. yüzyılın ortalarında bu amacına ulaştı. Amaçlardan biri, Çin’i İngiliz ürünlerinin pazarı haline getirmektir. Bu nedenle İngiliz Doğu Hindistan Şirketi afyon ticaretine girdi ve 19. yüzyılın ilk on yıllarından itibaren Çin’e giderek artan miktarlarda afyon satmaya başladı. Çin İmparatoru’nun afyon satışını kontrol altına alma girişimleri sonrasında Çin-İngiliz Savaşı (1840-1842) çıktı. Yenilen Çin, Nanking Antlaşmasıyla yarı-sömürgeleşme sürecine sokuldu.

Çin’in yarı-sömürgeleşme sürecinde İngiliz dokümanları Çin pazarını istila etti ve Çin’de evlerde ve küçük işyerlerinde sürdürülen doküma üretimine büyük darbe indirdi. Afyon bağımlılığı da artırıldı. Vergilerin de artırılması sonucunda halkın yaşam standardı iyice geriledi. Çeşitli bölgelerde ayaklanmalar yaşandı. Ancak bunların en başarılısı, 1851 yılında başlayan Taiping Ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma Çin’in belirli bölgelerini hakimiyeti altına aldı. Ayaklanmanın önderleri, “tüm toprakların tüm halk tarafından işlenmesini” ve “arazi, yiyecek, giyim eşyası ve paranın herkes tarafından eşit biçimde paylaşılması ve herkesin iyi şekilde beslenmesi ve giydirilmesi gerektiği”ni savunuyorlardı. Kurulan düzende kadınlar da eşit haklara sahipti. Fahişelik ve cariyelik yasaklandı. Yabancılarla yapılan ve eşitliğe dayanmayan antlaşmalar reddedildi ve afyon ithalatı yasaklandı. 1856 yılında Taiping Ayaklanması zirvesine ulaştı. Ancak İmparatorluğun ve emperyalist güçlerin ortak saldırıları karşısında bu tarihten sonra sürekli güç kaybetti ve 1868 yılında tümüyle sona erdi. (Shouyi, Bai, *An Outline History of China*, Foreign Languages Press, Beijing, 2010, s. 388-411)

Bu dönemde Marx’ın ilgilendiği diğer önemli gelişme, İngiltere’nin sömürgesi Hindistan’daki Hintli askerlerin (“Sepoy”) ayaklanmasıydı.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 18. yüzyılın ortalarından itibaren Hindistan’da İngiliz subaylarının denetiminde ve Hintlilerden oluşan bir ordu yarattı. Çoğunluğu köylü kökenli olan bu askerlerin sayısı 1824 yılında 154 bindi; 1856 yılında 214 bin oldu. Böylece az sayıda İngiliz subayıyla Hindistan’da İngiliz hakimiyeti sağlanabildi. Ancak 10 Mayıs 1857 tarihinde, çeşitli etmenlere bağlı olarak, bu ordunun bazı birlikleri İngilizlere karşı ayaklandı ve İngiliz subaylarını öldürdü. Bu ayaklanmaya bazı siviller de katıldı. Ayaklanma Hindistan’ın tümüne yayılmamakla birlikte etkili oldu. İngilizler ayaklanmayı büyük bir katliamla bastırabildi. Yaygın bir öldürme biçimi de, Hintlinin topun ağzına bağlandıktan sonra topun ateşlenmesiydi. İngiliz yönetimi, özellikle bu ayaklanma sonrasında, Hindistan’daki gerici sınıflarla ittifakını güçlendirdi. (Chattopadhyay, Kunal, “India, Great Rebellion of 1857 (the Sepoy Revolt)”, Ness, Immanuel (ed.), *The International Encyclopedia of Revolution and Protest*, Wiley-Blackwell, Singapore, 2009, s.1685-1691)

Marx ve Engels, 1856 yılı sonlarından itibaren devrim beklentisine girdiler. Marx 26 Eylül 1856 günü Engels’e yazdığı mektupta şöyle diyordu: “Büyük parasal kriz 1857 kışından ötesine dayanamayacak. Bu kez bu iş yavaş yavaş daha önce hiç görmediğimiz bir biçimde Avrupa boyutlarına ulaştı ve burada yalnızca seyirci olarak daha fazla zaman harcayabileceğimizi sanmıyorum.” (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.40, s.70-72)

Engels de Marx'a yazdığı 15 Kasım 1857 tarihli mektupta krize ilişkin beklentilerini anlattıktan sonra, kendisinin durumuna ilişkin olarak şunları yazıyordu: "Son yedi yılın burjuva pisliği hiç kuşkusuz bana belirli bir ölçüde yapışmıştı; şimdi bunlar yıkanıp gidecek ve ben değişmiş bir adam olacağım. Fiziksel olarak bakıldığında, bu kriz bana denize girmiş gibi iyi gelecek. Bunu şimdiden hissedebiliyorum. 1848 yılında, şimdi bizim zamanımız geliyor, diyorduk ve belirli bir ölçüde de öyleydi; ancak şimdi gerektiği gibi geliyor." Engels, daha sonra da, Prusya, Avusturya, Bavyera ve Fransız ordularının temel örgütlenme ve taktiklerini öğrenmeye başlayacağını ve tilki avlamak gibi ata binme çalışmalarını sürdüreceğini yazıyordu. (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.40, s.203-204)

Marx, 17 Eylül 1857 tarihli New-York Daily Tribune'de yayımlanan yazısında da İngiltere'nin Hindistan'da ayaklanmayı bastırırken uyguladığı vahşeti sert bir biçimde eleştirdi.

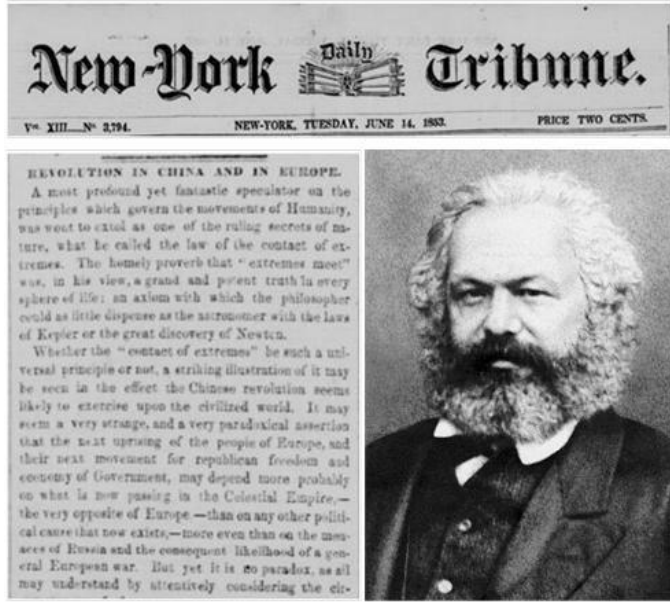
Marx'ın 20-21 Mayıs 1853 günleri yazdığı ve 14 Haziran 1853 günlü New-York Daily Tribune'da yayımlanan "Çin'de ve Avrupa'da Devrim" yazısında Çin'deki gelişmelerin iki ülkedeki karşılıklı etkisi açıkça görülmektedir:

"Avrupa halkının bir sonraki ayaklanmasının ve onların cumhuriyetçi özgürlük ve ekonomik yönetim için bir sonraki hareketinin, bugün var olan herhangi bir başka siyasi nedenden ve hatta Rusya'nın tehditlerinden ve bunun sonucunda genel bir Avrupa savaşından da daha büyük olasılıkla Avrupa'nın tam zitti olan Çin İmparatorluğu'nda bugün ne olduğuna bağlı olabileceğini söylemek çok acayip ve çok paradoksal bir iddia gibi gelebilir."

"Toplumsal nedenleri ne olursa olsun, bunlar ne tür dini, hanedanlara bağlı veya ulusal biçim alırsa alsın, bu gelişmeler Çin'de geçtiğimiz yaklaşık on yıldır sürmekte olan kronikleşmiş isyanlara yol açmıştır ve bugün bu isyanlar heybetli bir devrimde bir araya toplanmıştır. Bu başkaldırı durumu, hiç kuşkusuz Çin'e afyon denilen o uyutucu ilacı zorla sokan İngiliz topunun gerçekleştirdiği bir sonuçtur. İngiliz silahları nedeniyle Mançu Sütalesi'nin otoritesi paramparça oldu; Çin İmparatorluğu'nun sonsuzluğuna ilişkin batıl inanç çöktü; uygar dünyadan barbarca ve hava geçirmeyecek sınıksız bir biçimde tecrit olma durumu zedelendi ve Kaliforniya ve Avustralya altınlarının çekiciliğiyle o günden beri böylesine hızlı bir biçimde ilerlemiş olan ilişki için bir başlangıç yapıldı. Aynı zamanda İmparatorluğun yaşamasını sağlayan kan olan gümüş paralar da İngiliz Batı Hint Adaları'na doğru akıp gitti."

"1840 yılında İngiliz topu, İmparator'un otoritesini çökertti ve Çin İmparatorluğu'nu (Göksel İmparatorluğu) yeryüzü ile ilişkiye zorladı. Eski Çin'in korunabilmesinin öncelikli koşulu tam bir izolasyondur. İngiltere aracılığıyla bu izolasyonun şiddetli bir biçimde sona erdirilmesiyle, hava geçirmeyecek biçimde mühürlenmiş bir tabutta dikkatlice korunmuş bir mumyanın açık havayla temasa geçirildiğindeki benzer bir sona eriş kesinlikle ortaya çıkmaktadır. Şimdi, İngiltere, Çin'in devrimine yol açtıktan sonra ortaya çıkan soru, bu devrimin zamanla İngiltere'ye ve İngiltere aracılığıyla Avrupa'ya nasıl etki yapacağıdır."

"Okuyucularımızın dikkati sık sık İngiliz imalatının 1850'den beri benzeri görülmemiş bir biçimde büyümesine çekilmişti. Çok şaşırtıcı bir refah koşullarında, yaklaşmakta olan bir endüstriyel krizin açık belirtilerine işaret etmek zor olmamıştır. Kaliforniya ve Avustralya'ya rağmen, dışarıya büyük çapta ve benzeri görülmemiş göçe rağmen, herhangi özel bir kaza olmaksızın pazarların genişlemesinin, İngiliz imalatının genişlemesine ayak uyduramayacağı bir anın zamanı geldiğinde ortaya çıkması zorunludur; ve bu nispetsizlik, geçmişte yaşanmış olan kesinlikle, yeni bir krize yol

açacaktır. Ancak, eğer çok büyük pazarlardan biri birdenbire daralır, bunun sonucunda krizin gelişi kaçınılmaz olarak hızlanacaktır. Şimdi, Çin isyanının şimdilik İngiltere üzerinde tam olarak bu etkisinin olması gerekir.”

“Unutulmaması gerekir ki, çay gibi böylesine zaruri bir maddenin fiyatının yükselmesi ve Çin gibi böylesine önemli bir pazarın daralması, Batı Avrupa’da yetersiz bir hasatla ve bu nedenle, et, tahıl ve diğer tüm tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesiyle bir araya gelecektir. Buna bağlı olarak, imalat sanayisi ürünleri için pazarın daralması da söz konusudur, çünkü yaşamın öncelikli ihtiyaçlarının fiyatlarında ülke içinde ve dışında meydana gelen her artış imalat sanayi ürünlerine olan talepte bununla bağlantılı bir azalmayla dengelenmektedir. (...) Çin devrimi, (İngiltere’deki, Y.K.) mevcut endüstri sisteminin ağızına kadar dolu dinamit deposuna kıvılcımı atacak ve uzun süredir hazırlanmakta olan genel krizin patlamasına neden olacaktır, ki, ülke dışına yayılan bu krizi, (Avrupa, Y.K.) Kıtası’ndaki siyasi devrimler yakından takip edecektir. Çin, Batı Dünyası’na düzensizlik gönderirken, İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileriyle Batılı güçlerin Şanghay, Nanking ve Büyük Kanal’ın ağızına ‘düzen’ ilemesi görülecek ilginç bir manzardır.”(Marx, K., “Revolution in China and in Europe,” Marx-Engels, Collected Works, Vol.12, s.93-100)

Aynı yazıda Hindistan ve Çin’deki gelişmelerin etkileri de şöyle değerlendiriliyordu:

“Hindistan’da, bu ülkedeki İngiliz Hükümetinin gelirlerinin tamamına yedide biri Çinlilere afyon satışından sağlanmaktadır ve Hindistan’ın İngiliz imalat sanayi ürünlerine olan talebinin önemli bir bölümü de Hindistan’da afyon üretimine dayanmaktadır. (...) Yeni İmparator’un Çin’de haşhaş yetiştirilmesine ve afyonun hazırlanmasına sıcak baktığı bilindiğinden, Hindistan’da afyon üretimine, Hindistan’ın gelirine ve Hindistan’ın ticari kaynaklarına derhal öldürücü bir darbenin indirilecek olma olasılığının büyük olduğu açıktır. Bu darbe, bu konuda çıkarı olanlarca hemen hissedilecek olmamasına rağmen, zaman içinde etkisini gösterecek ve zaman içinde evrensel mali krizi yoğunlaştıracak ve uzatacaktır. (...) 18. yüzyılın başından beri, Avrupa’da, öncesinde bir ticari ve mali kriz olmayan hiçbir ciddi devrim olmamıştır. (...) Avrupa’da, genel bir ticari ve endüstriyel krizin sonucu olmaksızın savaşların ve de devrimlerin gerçekleşme olasılığı düşüktür ve böylesine bir krizin işareti, her zaman olduğu gibi, dünya pazarında Avrupa endüstrisinin temsilcisi olan İngiltere tarafından verilecektir.”

Marx’ın sömürge Hindistan’ın İngiltere’ye maliyeti ve kazançları konusundaki tespitleri daha sonraki yıllarda Kautsky tarafından da tekrarlandı. Marx, bu ilişkinin İngiltere’de hakim sınıflara yaradığı, ancak İngiltere bütçesine büyük yük oluşturduğu görüşündeydi. Hindistan’ın İngiliz ekonomisine katkısının İngiliz işçilerine dolaylı yararını gözardı ediyordu.

Marx, Engels’e yazdığı 14 Ocak 1858 tarihli mektubunda, Hindistan’daki ayaklanmanın İngiltere’deki devrim açısından önemini şöyle vurguluyordu: “İngilizlere maliyetinin, erkeklerin ve gümüşün tükenip gitmesi olması nedeniyle, Hindistan şimdi bizim en iyi müttefikimizdir.”

İngiltere’de gerçekten 1857-1858 yıllarında büyükçe bir ekonomik kriz yaşandı; ancak İngiliz işçi sınıfı ayaklanmadı. Grevler oldu; ancak bu grevler kapitalist düzenin kendisine değil, kapitalist düzenin yarattığı bazı sonuçlara ve sorunlara karşı yapıldı. Çin ve Hindistan’daki ayaklanmalar bastırıldı ve bu ayaklanmaların İngiliz ekonomisi üzerinde krizi ciddi biçimde derinleştirici bir etkisi de olmadı. Çin ve Hindistan, bu nedenle Marx’ın gündeminden düştü.

Marx ve Engels, 1858 yılından itibaren, kapitalist sömürüye ve ekonomik krize karşın İngiliz işçi sınıfının sessizliğini kavramaya çalıştılar. Marx’ın devrim stratejisi 1858 sonrasında yeni bir evreye girdi.